

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Видавничий дім Дмитра Бураго

Наукове видання

«МОВА І КУЛЬТУРА»

Випуск 21

Том IV (193)

Київ
2018

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко

Издательский дом Дмитрия Бураго

Научное издание

«ЯЗЫК И КУЛЬТУРА»

Выпуск 21

Том IV (193)

Киев
2018

which took place of the ardent battles among the representatives of the different moves, which looked for the best way of development for France. These fights urged the author to search his own way, which had to be correspondent to his convictions and knowledge. The article is of great help to form the proved judgments and assessments concerning the development of the intellectual environment of these times and its influence on the political and social condition of French society.

Key words: *intellectual, politics, social changed, universal principles.*

УДК 821.161.2

Скляр І. О., канд.філол.наук, доцент, докторант

Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди, Харків

СПЕЦИФІКА ВИРАЖЕННЯ ЕМОЦІЙНО-ЕМОТИВНОГО КОМПОНЕНТА В РОМАНІ СОФІЇ АНДРУХОВИЧ «ФЕЛІКС АВСТРІЯ»

З'ясовуються особливості сутності понять «емоційність», «емотивність», способів їхнього функціонування в художньому тексті в цілому, в романі Софії Андрухович «Фелікс Австрія» зокрема.

Розкривається цілісний зміст художнього образу в контексті акцентуації уваги на духовному єстві особистості персонажа, світі його цінностей, ідеалів, що виражаються через риси характеру, стереотипи поведінки, методи мислення, соціально-життєві цілі й шляхи їх досягнення (зовнішні прояви характеру), так і на способах вираження його мовленнєвої поведінки. Визначаються відношення між мовленням персонажів та особливими формами відображення зовнішнього світу або внутрішнього стану у вигляді психофізіологічної чи поведінкової реакції; систематизується та аналізується вираження форм внутрішнього стану за допомогою мовленнєвих засобів всієї сукупності текстів певного персонажа в романі Софії Андрухович «Фелікс Австрія».

Ключові слова: *емоції, емоційний стан, емоційна реакція, емотиви, авторська психологічна розповідь, психологічний самоаналіз (власне самоаналіз та саморозкриття персонажа), психологічний опис, психологічна розповідь, психологічний авторський коментар.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Численні студії вчених, що намагаються осмислити проблеми психопоетики теоретично або висвітлити різні її аспекти в історико-літературознавчих дослідженнях, підтверджують неухильний інтерес до філософських уявлень про людину, особливостей організації її внутрішнього світу, почуттів, емоцій, закономірностей поведінки людини тощо.

Конкретизації проблеми художнього психологізму як змістового аспекту психопоетики сприяли розвідки М. Бахтіна, Л. Гінзбург, Р. Гром'яка, Ю. Еткінда, А. Єсіна, О. Іезуїтова, Г. Ключека, М. Кодака, Ю. Кузнецова, Б. Успенського; праці українських літературознавців В. Агєєвої, Т. Гундорової, Н. Зборовської, С. Ковпик, І. Лімборського,

Р. Мовчан, С. Михиди; психологічні дослідження емоцій та їхньої ролі у структурі особистості присвячені розвідки вітчизняних і зарубіжних учених П. Анохіна, В. Вундта, В. Джеймса, К. Ланге, О. Леонтьєва, Р. Плутчика, П. Симонова та ін.

На сучасному етапі розвитку літературознавчої думки *проблема специфіки прояву і способів вираження емоційно-емотивного компонента* в художньому тексті як одного із складових категоріального апарату психопоетики залишається **актуальною і дискусійною**. Це зумовлено, насамперед, активним залученням методологій суміжних дисциплін, міждисциплінарним характером питань, які зазвичай залишалися поза науковими інтересами вітчизняного літературознавства.

Метою статті є з'ясування особливостей сутності понять «емоційність», «емотивність», способів їхнього функціонування в художньому тексті в цілому, в романі Софії Андрухович «Фелікс Австрія» зокрема.

Результати дослідження. Розкриттю цілісного змісту художнього образу сприяє як акцентуація уваги на духовному естві особистості персонажа, світі його цінностей, ідеалів, устремлінь, що виражаються через риси характеру, стереотипи поведінки, методи мислення, соціально-життєві цілі й шляхи їх досягнення (зовнішні прояви характеру), так і на способах вираження його мовленнєвої поведінки. Визначення відношень між мовленням персонажів та особливими формами відображення зовнішнього світу або внутрішнього стану у вигляді психофізіологічної чи поведінкової реакції, систематизація та аналіз вираження форм внутрішнього стану за допомогою мовленнєвих засобів всієї сукупності текстів певного персонажа в романі Софії Андрухович «Фелікс Австрія» сприятиме формуванню досить цілісної характеристики його як індивідуальної мовленнєвої особистості.

У контексті психологічної науки **емоції** (від фр. *emotion*, лат. *emovere* – хвилювати, збуджувати) – це психічні стани й процеси в людини, в яких реалізуються їхні ситуативні переживання [див. 9; 10]. Емоціям відведена роль в організації взаємодії суб'єкта із зовнішнім світом, адже власне через них виявляється позитивне або негативне ставлення **індивіда** до предметів та явищ навколишнього світу, до інших людей, до себе самого.

Дослідники психологічної науки визначають поняття «емоція» і як *форму існування* та розвиток потреб, і як *стан людини*, обумовлений ситуаційним характером, що проявляється у зовнішніх проявах (короткочасний і минулий стан, як такий, що руйнує та дезорганізує поведінку людини, або відіграє позитивну роль в організації, мотивації і підкріпленні поведінки), і як *процес оцінювання інформації* про зовнішній і внутрішній світ, що надходить до мозку, яка через відчуття або сприйняття кодується в образи, і як *суб'єктивні утворення*, які виникали у відповідь на нервово збудження, і як *психічний процес*, який представлений фізіологічним, психологічним, поведінковим компонентом; емоція керує фізичною та мисленнєвою активністю індивіда, супроводжує всі вчинки, дії, відчуття людини і характеризується тримірним вираженням (фізіологічним, суб'єктивним, експресивним) [8; 10].

Науковцями представлений широкий ряд авторських класифікацій емоцій, кожна з яких взаємодоповнює одна одну та уможливорює якісне й глибоке застосування у дослідженні художніх текстів [див. 6: 85-93]. Так, наприклад, Керрол Ізард визначив основні «фундаментальні емоції»: цікавість, радість, здивування, гнів, горе, огида, відраза, страх, сором, провина.

В. Шаховський розрізняє поняття «емоція», «емотив». На думку дослідника, «емоція» є категорією психологічної науки, а «емотив» розглядається у площині мови. «Емотивність», таким чином, розглядається як властивість виражати мовними й мовленнєвими засобами емоційні стани, або оцінку [див. 12].

Емотивність як текстова категорія виражає емоційне світовідчуття автора художнього тексту, його ставлення до зображуваних подій, імовірність емоцій реального чи модельованого авторською свідомістю гіпотетичного читача по відношенню до описуваних подій, явищ, персонажів, їхньої поведінки й аналізується за допомогою емоціогенних маркерів [див. 4].

Досліджуючи проблему мовної особистості письменника-прозаїка у взаємодії із композиційно-мовленнєвими формами, І. Блинова реконструює мовну особистість персонажа художнього твору через розгляд системи наявних у тексті мовленнєвих проявів, описує форми репрезентації персонажного та авторського мовлення в художньому прозовому дискурсі [див. 3]. Услід за Ю. Карауловим, дослідниця характеризує рівні структури мовної особистості, яким властиві *психоемоційні характеристики*, що і є *власне емоціями*. Особливу роль таким формам відображення зовнішнього світу суб'єтам відведено у мотиваційному рівні мовної особистості, адже він відповідає за мотиви, цілі, «забезпечує закономірний і зумовлений перехід від оцінок її мовленнєвої діяльності до осмислення реальної діяльності у світі» [3: 31].

Однією з головних героїнь роману Софії Андрухович «Фелікс Австрія» є Стефанія Чорненко. В одному з інтерв'ю авторка зауважила, що імена персонажів добирались інтуїтивно: «я уявляю собі героя, його характер, особливості психології, манеру поводитись і розмовляти, його історію – і намагаюся відчувати, як його звати». Так, служниця Аделі мусила мати ім'я просте, поширене у той час, таке, що підкреслювало б її походження [11].

Образ Стефи доволі складний і протирічливий. Читацьке сприйняття у романі С. Андрухович зосереджене на свідомості саме цієї героїні, тому домінуючою є персонажна фокалізація, зокрема у плані перцепції (сприйняття героїнею самої себе, інших персонажів, подій).

Емоціогенні маркери, що розкривають сутність індивідуальності Стефи на тлі непростих її взаємин із Аделею, з якою вона разом жила і виховувалася в домі доктора Ангера, а також служила їй, ілюзійної природи ставлення до неї доктора, любові отця Йосифа, яскраво виражені у творі через емоційно значущі компоненти, зокрема емоційне мислення та емоційну пам'ять.

Емоційний світ ества Стефи складають «ядерні» емоції (ті, які найбільш часто переживає героїня), переважно негативні, що трансформуються у синтезовану її рефлексію, де поєднуються як первинні враження, так і наступні міркування, роздуми та аналіз. Читач стає спостерігачем внутрішньої трансформації джерела викладу.

У романі яскраво застосовується прийом *психологічного самоаналізу (самохарактеристики)* та його різновиди, зокрема *самоаналіз* і *саморозкриття* героїні. За першого способу – читач спостерігає за розповіддю про переживання щодо власного внутрішнього світу персонажа, але наче зі сторони. У такому плані розповідь оформлюється як *спогад-аналіз*. Так, у пам'яті Стефи закарбувався психоемоційний стан з її дитинства: «<...> я криклива і знервована, плачу навіть крізь сон. То злюсь, то лаюсь, а то слова з

мене не витягнеш» [1: 28]. Проте, у зазначеному випадку, лексика, що називає емоції, не є емотивною.

Негативна афективність є особистісною характеристикою Стефи, яка пов'язана із виявом *негативних емоцій* і *низької самооцінки*, які змінюються різними перепадами настрою, нападами суму і *відчуттям самотності*. Стефа не уявляє розлуки з Аделею навіть під час їхньої весільної подорожі з Петром. Проте, від почутого прохання Петра, яке передала їй Аделя, не брати на одну із зустрічей Стефу, та вмить відчула огиду: «<...> я проковтнула це, як зіпсований харч. Мені стало зле <...> мене так замлоїло, що я ледве втрималась, аби не вивернути <...> те, на що перетворились шницлі» [1: 38-39]. *Емоції огиди* відразу змінилися *відчуттям самотності*: «<...> кілька годин, які я провела там наодинці, були найпорожнішим і найтягучішим часом мого життя» [1: 40].

Емоції ненависті й *відрази* переповнювали Стефу у випадку, коли Аделя нагадувала їй, ким вона є: «Я вилетіла сходами на гору <...>. Яку палючу ненависть відчувала я до цієї жінки, яку відразу <...>; що за глупа безголова коза, що за набита дрантям манірна вертхівістка! <...> ніколи не чула щирості, чи вдячності, чи любові. Усе тільки мною витирати болого й урину, усе тільки принижувати та їздити верхи» [1: 74].

Усвідомлюючи всю складність стосунків з Аделею, Стефа всеж могла дати їм раду: дозволяла собі з нею суперечити, що не раз гнівало й роздратовувало її, бо та, у свою чергу, залишалася стриманою та урівноваженою, адже «навчилася бути мудрою». Стефа уявляла під час сварок, як штовхає Аделю зі сходів, та від однієї тільки думки її наповнювала солодка насолода. *Гнів* і «*насолада*», які переповнювали русинку одночасно, мали зовнішнє виявлення, передусім мімічне.

Стефанія не могла терпіти лицемірства, яке помічала і зауважувала у вчинках Аделі, тоді починала відверто кепкувати з неї, доводячи її до сліз. Дівчина усім видом виказувала роздратування і злостілася, а після вибігала зі світлиці «*засліплена, самотня, розірвана* на частини своїми жалями, <...> *образою*» [1: 47].

Образ Стефи є «межовим». Емоції ненависті змінюються станом сильного й глибокого душевного болю, викликаного усвідомленням безпорадності і приреченості власного становища: «Від цієї розпуки мені стало так нестерпно, аж всю істоту мою охопило єдине бажання: зникнути, розчинитись <...>» [1: 75]. Вона постійно балансує на межі істерії та неврозу: «Не чуючи себе, я помчала <...>. Я не вб'ю себе, зате спотворю. <...> А я вила і вила, а тоді голос мій обірвався, і я гірко заплакала. Солодко і нестерпно пекло всередині» [1: 76]. І тільки «*коси-обійми*» у таких ситуаціях давали розраду, заспокоювали її: «Коли вночі мені стає дуже самотньо, я розплітаю волосся і загортаюся в нього. Це відчувається як обійми» [1: 36]; «Усе, що залишалося мені робити – тремтячими руками швидко розплести коси <...>» [1: 48]; «Я видерла з зачіски шпильки – і коси розлетілись позаду <...>» [1: 76].

Коли Стефа намагалася усвідомити сутність власних вигадок, вона перебуває в такій небезпечній психологічній ситуації (розпач і відчай), що «*коси*» вже не розрадіть в самотності, адже її позбавили навіть єдиного, що в неї було, – спогадів, хай і примарних. «Я озиралась навколо, оглядала цей химерний дім, Петрове дитя, наш прихисток – і образа знову і знову заливала мене по вінця. Вони мають одне одного: Аделя має Петра і має спогади про свого рідного батька, про доктора Ангера, який належав тільки їй. Має спогади про Терезу. <...> Петро має Аделю і Фелікса. Має своє каміння і свій цвинтар. <...>

Фелікс має тепер їх обох. І тільки я не маю нікого. Халупа, в якій я народилась, згоріла. <...> Я сама на весь світ. Самісінька» [1: 271-272]. *Психологічний коментар (аналіз)* відзначається акцентуванням уваги С. Андрухович на найменших порухах думок героїні: «Мене трусило від люті, вивертало від огиди, кінцівки німіли від розпачу» [1: 251].

Психологічна розповідь як різновид авторського психологічного зображення в романі «Фелікс Австрія» характеризується динамікою думок, емоцій, відчуттів.

Емоційна пам'ять Стефи складалася із суцільних відчуттів образи, що відчувалися щоразу з новою силою, які вона заковтувала як гіркоту і пекучу отруту: «Образ всередині була гостра, як гачок, який ранив нутрощі впійманий риби» [1: 74].

Саморозкриття як різновид психологічного самоаналізу у творі спостерігаємо, коли героїня безпосередньо висловлює свої думки й почуття, передає потік душевного життя, часто у формі сповіді; час переживань збігається з часом його зображення: героїня говорить про те, що вона відчуває в конкретний момент. Найчастіше «чуже» слово передається за допомогою невластивого прямого мовлення. С. Андрухович зосередила художню увагу й на внутрішніх психологічних мотиваціях поведінки Стефи.

Переважання персонажного сприйняття в художньому тексті фіксує в літературі присутність суб'єкта у світі, його відчуття буття. З цією метою авторка вдається до поєднання двох прийомів психологічного зображення, точніше, до ледь помітної зміни одного іншим. Так, психологічну розповідь змінює психологічний коментар.

Інтроспекція роздумів героїні виглядає як майстерний психологічний аналіз, який, власне, є оповіддю про внутрішній світ, настрої, емоційний стан. Відповідно емоційне навантаження тексту досягається завдяки емотивам на позначення внутрішнього стану, ті, що безпосередньо називають, описують, виражають емоції героїні, характеризують емоційне ставлення нараторки до інших, а також до подій, які з нею відбуваються.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрухович Софія. Фелікс Австрія [Текст] : роман / Софія Андрухович. – Львів : Видавництво Старого Лева, 2014. – 288 с.
2. Бахтін М. Проблема тексту у лінгвістиці, філології та інших гуманітарних науках / М. М. Бахтін // Антологія світової літературно-критичної думки XX ст. / За ред. М. Зубрицької, 2-е вид., доповнене. – Львів : Літопис, 2002.
3. Блинова І. А. Мовна особистість письменника-прозаїка у взаємодії композиційно-мовленнєвих форм: [монографія] / І. Блинова. – Дніпропетровськ: Літограф, 2016. – 280с.
4. Гладь С. В. Лексико-семантичні особливості емоціогенних маркерів текстового простору (досвід інтерпретації англійськомовного художнього тексту). URL: <https://naub.ua.edu.ua/2014/leksyko-semantychni-osoblyvosti-emotsiogenykh-markeriv-tekstovoho-prostoru-dosvid-interpretatsiji-anhlyskomovnoho-hudozhnoho-tekstu/>.
5. Гнезділова Я. Емоційність та емотивність сучасного англійськомовного дискурсу: структурний, семантичний і прагматичний аспекти: дис... канд. філол. наук: 10.02.04. К., 2007. – 291 с.
6. Душка А.Л. Генезис і види проявлення емоцій. *Вісник ОНУ. Серія: Психологія.* – 2013. Т. 18. Вип. 4 (30). – С. 85-93.

7. Ідзьо М. В. Способи досягнення емотивно-експресивного ефекту текстів польської преси. URL: <https://naub.oa.edu.ua/2014/sposoby-dosyahnennya-emotyvno-ekspresyvnoho-efektu-tekstiv-polskoji-presy/>.
8. Изард К. Теория дифференциальных эмоций / К. Изард // Изард К. Психология эмоций. – СПб.: Питер, 1999. – 385-390.
9. Приходько Ю. О., Юрченко В. І. Психологічний словник-довідник: [навч. посіб.] / Ю. Приходько та ін. – Київ: Каравелла, 2012. – 328 с. URL: <http://www.psyh.kiev.ua>.
10. Рубиштейн С. Л. Основы общей психологии : [учебник] / С. Рубиштейн. – Санкт-Петербург: Питер, 2000. – 712 с.
11. Софія Андрухович: Я ніколи не напишу досконалої книжки. Але я писатиму. URL: <http://www.theinsider.ua/art/sofiya-andrukhovich-ya-nikoli-ne-napishu-doskonaloiyi-knizhki-ale-ya-pisatimu/>.
12. Шаховский В. И. Категоризация эмоций в лексико-семантической системе языка / В. Шаховский. – М. : Издательство ЛКИ, 2008. –208с.

Скляр І.А., канд.філол.наук, доцент

Харьковский национальный педагогический университет имени Г. С. Сковороды,
Харьков

СПЕЦИФИКА ВЫРАЖЕНИЯ ЭМОЦИОНАЛЬНО-ЭМОТИВНОГО КОМПОНЕНТА В РОМАНЕ СОФИИ АНДРУХОВИЧ «ФЕЛИКС АВСТРИЯ»

Вьясняются особенности сущности понятий «эмоциональность», «эмотивность», способов их функционирования в художественном тексте в целом, в романе Софии Андрухович «Феликс Австрия» в частности.

Раскрывается целостный смысл художественного образа в контексте акцентуации внимания на духовном существе личности персонажа, мире его ценностей, идеалов, устремлений, которые раскрываются в чертах характера, стереотипах поведения, методах мышления, социально-жизненных целях и путях их достижения (внешние проявления характера), так и через способы выражения его речевого поведения. Определяются отношения между речью персонажей и особыми формами отражения внешнего мира или внутреннего состояния в виде психофизиологической или поведенческой реакции; систематизируется и анализируется выражение форм внутреннего состояния с помощью речевых средств всей совокупности текстов определенного персонажа в романе Софии Андрухович «Феликс Австрия».

Ключевые слова: *эмоции, эмоциональное состояние, эмоциональная реакция, эмотив, авторский психологический рассказ, психологический самоанализ (собственно самоанализ и самораскрытие персонажа), психологическое описание, психологический рассказ, психологический авторский комментарий.*

THE SPECIFICITY OF EXPRESSING THE EMOTIONALLY-EMOTIVE COMPONENT IN THE NOVEL BY SOFIA ANDRUKHOVICH «FELIX AUSTRIA»

The peculiarities of the essence of the concepts of «emotionality», «emotivity», ways of their functioning in the literary text as a whole, in the novel by Sofia Andrukhovich «Felix Austria» in particular are revealed.

The holistic content of the artistic image in the context of accentuation of attention on the spiritual essence of the personality of the character; the world of his values, ideals, aspirations, expressed through the features of character, stereotypes of behavior, methods of thinking, social and life goals and ways of their achievement (external displays of the character), as well as the ways of expressing his speech behavior are revealed. The relations between speech of characters and special forms of reflection of the external world or internal state in the form of psychophysiological or behavioral reaction are determined; the expression of forms of internal state with the help of verbal means of the whole set of texts of a certain character in the novel by Sofia Andrukhovich «Felix Austria» is systematized and analyzed.

Key words: emotions, emotional state, emotional reaction, emotivity, author's psychological narrative, psychological self-examination (specifically introspection and self-disclosure of the character), psychological description, psychological narrative, author's psychological commentary.

УДК 811.161.2'373.2

Кайдаш А. М., канд. філол. наук, доцент

Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, Ніжин

Хомич В. І., канд. філол. наук, доцент

Відокремлений підрозділ НУБіП України «Ніжинський агротехнічний інститут», Ніжин

ДІАЛЕКТИЗМИ ЯК ЕТНОКОД ДУХОВНОГО СВІТУ УКРАЇНЦІВ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ МИРОСЛАВА ДОЧИНЦЯ «ГОРЯНИН»)

Стаття присвячена розглядові діалектних слів, уживаних у романі Мирослава Доциня «Горянин», які є маркерами етнокультурного простору західних українців. Діалектизми, що відображають специфіку світобачення та світовідчуття верховинця, є цікавим мовним явищем. У статті здійснено спробу декодування діалектної лексики, що сприяє виявленню особливостей життєво-ціннісних і ментально-світоглядних орієнтирів носіїв мови.

Ключові слова: діалектизм, діалектна лексика, ідіолект, етнокультурний код, художній текст.